

resque dominus ocelasit: hero domum redeunte, forisque pulsante, minantur servos quod aperire tardaret, servus per fenestram prolem unam illi ostentans: « Quid mihi, inquit, dabis pro prole tua? » Indignantem hero et frendente, servus prolem ex alto precipitavit et occidit. Idem fecit secundae, tertie, et cetera (frustra jam precentem), et omnia posseente, ut illis parceret), ac tandem seipsum praecepit dedit: « Bisce, inquit, benigno servos tuos fractare. » Quocirca Diogenes apud Laertium, lib. VI, dicebat, inter servos ac dominos malos prater vocabula nihil aliud interesse, nisi quod mancipia servirent dominis, domini cupiditatibus: significans ulrosque

esse servos, miseriorem tamen servitutem servire dominos quam mancipia, si sint improbi: nam qui passionibus servit, tot habet dominos quot cupiditates, eosque turpes et inclemtes. Sane haec servitus morti equiperatur et conferitur, immo antefertur quasi morte deterior. ex adverso quam servus benignus habitus ab hero illum redemari, audi eum apud Menandrum: « Mihhi, inquit, civitas est, et confugium, et lex, et justorum iustorumque omnium iudex, dominus meus: hinc soli me vivere oportet. » Talis, inquit Favonius, fuit « Zamolxis, qui famulos erat Pythagore, et ab illius temporis hominibus adoratur. »

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, agit de vanitate somniiorum usque ad vers. 9. Inde, usque ad vers. 14, de utilitate peregrinationis et tentationis, quod facit hominem expertum et prudentem. Tertio, a vers. 14 ad 21, agit de soliditate frustaque spei, quam timentes Deum in eo collocant. Quartio, a vers. 21 usque ad finem, docet Deum exsoriant oblationes impiorum, praesertim qua sunt ex spoliis et defraudatione pauperum.

1. Vana spes, et mendacium viro insensato: et somnia extollunt imprudentes. 2. Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum: sic et qui attendit ad visa mendacia; 3. hoc secundum hoc visio somniiorum: ante faciem hominis similitudo hominis. 4. Ab immundo quid mundabitur? et a mendacia quid verum dicetur? 5. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et somnia maleficiant, vanitas est. 6. Et sicut parturient, cor tuum phantasias patitur; nisi ab Altissimo fuerit emissus visitatio, ne dederis in illis cor tuum: 7. multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. 8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fideli complanabitur. 9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitat multa: et qui multa didicit, enarrabit intellectum. 10. Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. 11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia. 12. Multa vidi errando, et plurimas verborum consuetudines. 13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causis, et liberatus sum gratia Dei. 14. Spiritus timendum Deum queritur, et in respectu illius benedicetur. 15. Spes enim illorum in salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se. 16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus. 17. Timet Dominum beata est anima ejus. 18. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus? 19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentia, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani. 20. deprecatio offensionis, et adjutorium castis, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem. 21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, et non sum beneplacita subsannatione injutorum. 22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis et justitiae. 23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabit peccatis. 24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimam in conspectu patris sui. 25. Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. 26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. 27. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. 28. Upus adifi-

cans, et unus destruens: quid prodest illis nisi labor? 29. Unus orans, et unus maledicens: cuius vocem exaudiet Deus? 30. Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? 31. Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?

PRIMA PARS CAPITIS.

4. VANA SPES, ET MENDACIUM VIRO INSENSATO: ET SONNIA EXOLLUNT IMPRUDENTES. — Docet non esse fiduciam somnis et divisionibus, sed Deo Deinde legi, quod haec sit vera et fida, illa falsa et infida, q. d. Spes viri stulti est «vana et mendacium, id est mendax et fallax, adeoque ipse somnia suis confudit et superbo extollit: nam « somnia excellunt, a grece ἀναπτύξειν, id est, ut Complutensis, elevant; Romana, volare faciunt; alii, atdos faciunt imprudentes, q. d. Insipientes somnia suis credentes effervescunt animo, pulantes illa sibi obvienta, qua somniantur; quasi somnia sint oracula a Deo immissa, v. g. somnianit quis se fore Cardinalem, Episcopum, Prelatum, etc., si huic somnio fidem adhibet, insipient facit; et reipsa cum contrarium accidens, videbit somnium suum fuisse somnum, id est rem mendacem et fallaceam. Unde Tigrinus: Spes viri stulti vana falsaque sunt, et somnia subtiles ferunt insipientes; alii: Et somnia penitus adulant amantibus; Syria: Qui querit vanitatem, inventit mendacium, et somnium levitatem vana. Hui facit illud Philonis ex Platone: Spes mortalium sunt somnia vigilantium.»

Nota: Gentiles, quin et nonnulli et christiani, ignorantes naturalem causam in somniis, quam tradidit Aristoteles, medici et physici, opinati sunt ea immitti ab altiori mente, puta a genio suo, vel Deo: cum enim mens somno sopita sit, censobant eam tune agi a Deo. Sic Turcae censent ancates et stultos a Deo agi enthusiasmo, ideoque eos venerantur velut divinos et fatidicos, ac eorum dicta pro oraculis habent. Id faciunt in honorem sui Mahometi, qui cum laboraret epilepsia, fingebat se enthusiasmo agi. Errorem et superstitionem auxere Poeta suis poetis fictis, presertim qua rei cuique suum deum dedere homonymum. Somnum ergo fecerunt deum. Unde Orpheus Somno deo hymnum composuit cum aromatibus, cui et fuscas alas attribuit, ita canens:

Somne deum rex cunctorumque hominumque carentum,
Carentum et tellus quaecumque animalia nutrit.

Et Ovidius:

Somne quies rerum, placidissime somne deorum.

Et Seneca, in choro Herculis furentis:

Taque, o dormitor somne malorum,
Requies animi, pars humanae melior vita,
Vox miserae fala, futuri
Cortus, et idem pessimus auctor.

Philostratus in imagine Amphiarai ita somnum pingit: Facie, inquit, resoluta esse videbatur, candidam vestem habens supra nigrum, quasi diem et noctem indicaret. Cornu in manu tenere videbatur, cum vera somnia immittit. Ovidius vero in Metamorph., ita eum describit:

In medio torus est, ebeno sublatis in antro,
Plenum, unicolor, pullo velamine tecus,
Quo cubit ipse Deus membris languore solitus:
Hunc circum passim variis imitata forma
Somnia vana jacent.

Silens vero, lib. X, somnum cuique soporem immittere ita canit:

Carvoque volcris
Per tenebras portat medicata papavera cornu.

Et paulo post:

Quattuor inde soporas
Deversa capite pennis, osculique quietem
Irrorat, tangens lethara tempora virga.

Homerus: οὐ γὰρ ὅπερ τὰ Αἰός τοῖς, id est, etenim somnum a Jove est; quin et insomnis dicta sunt δημηρά, id est a Jove missa: et οὐδὲ ὥραι, id est divinae voces; et οὐδὲ ἄρρενος, id est Jovis nuntiū, ut ait Homerus. Fuit apud Trozenios Ardali vetera, super qua Musis et Somno deo rem divinam faciebant, somnum affirmantes esse deum Musis valde amicum. Superstitionem auxit Plato et Philosophi, de quibus inferioris.

Hos redarguitus Diogenes Cynicus, ino ridentis et subsannans: « Quae vigilantes agili, inquit, ea non curatis; quae vero dormientes somniatis, sollicite perquiritis, » q. d. Si quis vigilans turpe quid committat, oportet metu Dei iram, tristitiae eventum; non si quid dormienti sit visum; hoc enim nil vanius, nil stolidus. Ita Lætius, lib. VI. Et Poeta:

Somne non coros; nam mens humana quod optat,
Duo vigilat, sperat.

Et Claudianus, lib. III:

Omnia quo sensu volvuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.
Venator defessa toro cum membra reponit,
Mens tamen ad silvas, ad sua lustra reddit.

Igitur hanc somnia observandi vanitatem et superstitionem, multis hic confutat Siracides.

2. QUIS QUI APPREHENDIT UMBRAM, ET PERSEQUI-
TUR VENTUM: SIC ET QUI ATTENDIT AD VISA (grecie
τυπτίον, id est ad somnia) MENDACIA. — Somnia

enim sunt figura et idola phantasie, quae proinde dum per eam homini dormienti representantur, ipsa sibi ea videre et oculis cernere videntur. **Tigurina:** *Ceptanti umbras, ventrumque persecutus similis est, qui solum habet somnis;* **Syrus:** *Sicut qui apprehendit umbram, et volare facit eum; ita et ille qui credit visioni nocturna.* Significat somnia esse res inanies et vanas, similes umbra et vento: quare stultum esse illis credere, perinde ac stultus est qui apprehendere vult umbram inanem, aut ventum fugientem. Somnium ergo est quasi umbra et ventus: **Primo,** quia si enim umbra non est res ipsa, sed rei *imago*, immo *umbra* et *somnium* non est res vera, sed signum phantasie, qua hanc sibi rei imaginem efformat. **Secundo,** sicut umbra manu et ueste sunt re ipsa, puta suo corpore, longa manes, ita in somnis res parva apparent maxime. Quare qui illis credunt, similes sunt cani *Aesopico*, qui carnem regestans, cum eius umbram in flumine videret longe maiorem, illam invadens, et ore caplans, carnem veram excidere sibi permisit, nec umbram, quam captabat, apprehendit vel acquisivit. **Tertio,** sicut umbra est fallax et mendax; mentitur enim se esse ipsum rem et corpus, ac proinde fallit eum qui umbram quasi corporis ipsum apprehenderet satagit: sic et somnia somniantes fallunt ut videantur se revera agere, videre et sapere, quod somniant se agere, videre et sapere. **Quarto,** sicut ventus aereum et aquam concitat et turbat, ut species in aqua representante commixte et confusa, ideoque falsae et mendacissimae apparent: sic et somnia oriturum et ad precedenter referentes, sic intelligunt, q. 6. Secundum id quo dixi, vanum esse caplantem vel umbram, simili modo vana est visione et captatio sonniiorum. Perperam, inquit; nam haec verba ad sequentia referenda sunt; ab his enim explicantur, q. 6. Visio somniorum non est aliud quam representatio quaesam, qua « hoc est et secundum hoc », id est, hoc huius appareat simile, sicut cum « ante faciem hominis » ponatur « similitudo hominum » in speculo, vel in aqua, q. 6. Somnium non est res ipsa, non rei veritas, sed imago tantum inanis et umbra, non est imago in speculo, quam puer putat esse rem veram, cumque conantur arripere. Sicut ergo in speculo apparet imago hominis non est ipso homo, sed eius representatio et inane idolum ab homine reflexum et resultans: sic pariter somnium non est res ipsa, sed rei representatio et similitudo ex speciebus in phantasie collecta, varieque commixta reflexa et resultans. Quare si puer est stultus, qui imaginem in speculo apparetum pro vero homine accipit, eunque capere aut sibi conciliare studet: sic pariter stultus est, qui res, quae somniant, reveri sibi vel alii obventiones putat, illisque credit et confidit. Unde Tigurina verit: *Aliquid ad imaginem alienam (Vatablus, aliquid secundum aliud) spectrum sonniorum est, et velut adversum faciem simularium;* Complicatus ad verbum ita ex Graeco verbis: *Hoc secundum hoc visio insoniiorum, ante faciem similitudo faciet;* **Syrus:** *Ita est visio et somnium, quod et regnum faciet similitudo faciei;* et de principiis populi sui *epredi faciel victoriam.*

ex vapibus et flatibus et stomacho in caput ascendentibus, qui species phantasiae impressas concidunt, commixcent, offluscant, indeque mirans et chimericas, adeoque mendaces et fallaces rerum facies apparetur faciunt. Flatus enim et stomacho caput perflans et permeans, magnum in somni facit speciem apparentem confusionem et varietatem. *Quinto*, siem umbris terrentur pueri et fatui, sic et somniis terrentur somnian-*to*ris, et sic et roratibus, et ceteris nocturnis.

Comparavit somnium umbra et vento : non comparat spectro et simulacro apparetur in speculo, vel in aqua; quia vere somnium non est aliud quam visio imaginaria, sive spectrum phantasiae, quod scilicet phantasia ex speciebus per vapores noctu et stomacho in caput ascendentibus commixtis, confusis et turbatis sibi effor- mat et fingit. Quocirca sapienter S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrastichis* :

Ne somniorum, *inquit*, ludicris fidem nimis
Accommodaris; cuncta nec te terreat.
Nec latâ rursum visa te tollant nimis.
Laqueos frequenter hoc parat demon tibi.

dem, in *Distichis*: « Vir somno et inertiae dedi-
us somnia invenit; somnus enim non res ipsas,
sed inania rerum simulacula oculis objicit. » E-
ato;

habere arcas auro referatas, vel etiam esse regum, episcopum, cardinalem, expectrus vidit so- pauperes et miserum, ut ante; quia illud somniatum et phantasticum regulum, episcopatus, cardinalatus eum somniis avolavit.

Somnia ne cures; nam mens humana quod opiat, Et vigilias spent, per somnum certos idipsum.

4. AD IMMUNDO QUID MENDABUR? ET A MENDABU- QUID VERUM DICUTUR? - Te immundo et mendace accipi- dossum vel ut misericordia vestra excedeat. Cum am-

2. 3. HOC SECUNDUM HOC VISO SOMNIORUM: ANTE FALCIS HOMINIS SIMILITUDO HOMINIS. — Ita legendum est in Romanis et in Grecois. Perperam ergo aliqui sic loquunt secundum hoc, vel hanc visio somniorevit

terprete. Esto enim aliquando verum dicant vel conjectent, iam tamen id perradit et, ac satis se-
plicis falsum dicunt et divinat. Quocirca etiam
dum verum dicunt, eis credi nequit, sed potius
al mandacibus fides derogatur; praesertim quia
diabolus, qui per eos loquitur, totus consutus est
ex malitia et mendacio. Quare verum quod su-
binde dicit, non veritatis amor dicit, sed ut per
verum fallat, ac ad falsum erroremque inducat.
Ideo enim verum dicit, ut per hoc exterius suis
dictis falsis et mendacibus fidem conciliet. Si ut
neutra, sensus erit, q. d. Scit res immunda per
se aliam emundare nequit, sed potius sumus im-
munitam et communicat, eamque immundum
efficit: sic pariter a re falsa et mendaci, quale
est somnium, veritas sperari nequit. Esto enim
in somnio quedam sint vera, tamen quia longe
plura sunt falsa; hinc totum somnium falsum est,
talequid nuncupandum, non verum; veritas
enim integra est, nihilque falsi admittit: quare
si in quaquam propositione aut re vera misceatur
aliqua falsitas, tota res et propositio falsa est,
non vera; sicut enim opus bonum infictrum per
unum circumstantiam malatum, totoncum fit ma-
lum: sic et veritas, si ei vel minima falsitas
misceatur, corrumperit, desinitque esse veritas,
et fit falsitas. Bonum enim (seque et verum, quod
cum bono convertitur; omne enim bonum est
verum, et omne verum est bonum) ex integra
causa constat, malum autem ex singulis defecti-
bus, uti at S. Dionysius, D. Thomas, Theologi
et Philosophi.

sancto, sive a seclorato ministrantur, eamden
vim mundandi habent et refinant. Principales
enim agens in his est Spiritus Sanctus et Christus,
quorum eterne mundissimum est, nullaque sa-
cerdotis ministeria malitia astari aut contaminari
potest. Ita Donatisticus hunc lucum et similes ob-
jectibus contra baptismum ab hereticis colla-
tum quasi impurum et iritatum, ideocque de novo
iterandum, respondet S. Augustinus.

5 et 6. DIVINATIO ERRORIS, ET AUGURIA DEMANDA,
ET SONIA MALEFACTUM, VANTAS EST. ET SICUT
PARTURIENTIS, COR TUUM PHANTASIAS PATITUR. — Tu-
num non est in Graecis Roma correctis multisque
alii, est tamen in Complutensis. Tigrina ver-
titate: *Divinatio, auguria sonniq[ue] vana sunt, et*
quasi cum desipit animus parturientis; ali, et co-
phantasias concipit ut parturientis; Syrus: *Omnes*
divinationes, et vanitatis, et insomnia, seductio; qui
credit eis, ibi (in seductione) cor ejus.

Nota: Vanitas, hebreica נְבָזָה, non fanum
vanitatem, hoc est inanitatem, sed et fallaciam
et mendacium significat: unde vanus vocatur
mendax, fallax et impostor. Sic Ecclesi xix, 7, et
Deut. v, 14: «Non usurpabis nomen Domini Dei
tui frustra;» ali vertunt: *Non assumes nomen De-*
omi[us]. Dei tui ad mendacium; proprie enim evit
perjurium. Sic Eccles. i, 2, dicitur: «Vanitas va-
nitatum, et omnia vanitas,» hoc est omnes res,
omnes illecebros mundi vane sunt, fallaces et
mendaces; quia quietem et satiem menti, quam
poncentur, non prestant. Si non impositor apud
Virgilium, *Enniid.* II:

Unde Tigurinus verit: *Quidnam mendax est
mimmo, et a falso quid vel manaverit?* Syrus: *Quis est mendax ut justificetur?* Ut sciens justus, id est fidelis et verax sit, declararet et habeatur: *alius clarius vertunt: Ab immundo quid mudeatur, et a mendacio (quale est somnium) quid vere existat?* Genitivus enim *ψευδες*, derivari potest a nominativo tam *ψευδα*, id est *mendaciam*, quam *ψευδη*, id est *mendax*. Porro Antiochus monachus qui floruit sub Heraclio Imperatore, anno Christi 630, scriptisque 129 homilias, quae extant in *Biblio. SS. Patrum* hunc locum ita legit, *homil. 84: Si Jesus filius Sirach ad: Insomni exultolim imprudentes: quemadmodum qui pugno capiti (capere conatur, sive captati) umbras, et qui perseguitor ventos, sic qui intendunt insomnia. A mendace enim quid egredietur veritatis?*

Nota : Hec propositio : Immundus vel res immunda alium mundare nequit, vera est, si intelligas per se. Nam per accidentem mundare potest, si videlicet immundus herban, vel rem similem vim mundandi habentem, ut sapomen vel lixivium, rei immunde adhibeat et affriect. Simili modo Sacramenta ab immundo sacerdote confecta et applicata suscipiunt et penitentem mundant, quia operantur non ex opere operante, sed ex opere operato. Quare sive a sacerdote ciscata, que non valat, sed vera certaque est, quales fuerit propheta Iesu, Jerome, Daniel, ceterorumque Prophetae.

Nec si miserum fortuna Sinonem
Visit, vanum etiam mendacemque improba finget

Cicero, pro Quintio: « Necessè est ille, qui amum, socium, affinem fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se et perfidiosum et impium esse fateatur. »

rum, vide S. Augustinum, serm. 241 *De Tempore.*

Tertium sunt somnia maleficiuntur, id est hominum iniquorum et perversorum, qui contra Dei legem somnis suis attendunt et credunt, ideoque in vanitatem, id est in mendaciam et fraudem induci se sinunt. Nam benefaciuntur, id est honorum et sanctorum, somnia subinde sunt vera, ut cum a Deo vel Angelio ad rei vere significacionem immittuntur, qualia fuere somnia Joseph et aliorum mox citantur; impiorum ergo somnia vana sunt. Nam sicut parturientes, cor tuum phantasias patitur, si videlicet divinatio- nibus, auguris et somniis attendas fidemque commosus, q. d. Sicut cum parturientes, dolore cogente, mille patitur phantasmatum, ac sepe de- liria, quibus variis timoribus et amorphis se aliosque onerat, molestat et cruciat; sic pariter, si attendas somnis, cor tuum mille patiuntur ima- ginationes et phantasias, quibus animum in mille affectus divellet et distractabit, ut iugis alteratione spei, diffidentiae, timoris, amoris et errorumque affectionis onerent, turbetur et crucietur, idque vane, id est inaniter et mendaciter. Nam sicut imaginaciones parturientes sunt vanae et mendaces, sic pariter vanae et mendacia sunt, que in somnio videte t. Jas. Prægnantes enim et par- turientes, quia abundant flatibus, pluita, crudeli- tate, melancholia, debilisque sum calore, idcirco patiuntur vertigines, fastidia, colicas, phantasias, deliria et delicia; præserunt cum acribus do- ribus partus exagantur.

Tropologiæ divinatio, augurium et somnium vanum mendacique est heresis, que prehendit omnia phantasmatam effingit, quibus se aliosque cruciat. Ita Rabanus. Rursus, « somnia male- facientum » sunt inanes cogitationes, phantasias, desideria, ex quibus quasi ex seminibus solent omnium malorum fructus prodire, ut nec orare, nec operari libent, sed ad expundi desideria memori anhelet. Unde de his sequitur: « Et si cum parturientes cor tuum phantasias patiuntur, » ut eas cum dolore pariat.

*Nota: Physici et medici docent ex somnis co- gnoscer corporis constitutionem, complexionem et humorum predominantem; ideoque medico, cui erit cura, observandum esse quid illa somniat. Ita Galenus, in lib. I *Hippocratis, De Morbis vulgaribus Comment.* iii, non longe a principio: « Cum quidam sit, et nobis mane de more ægrum invi- seret, totam dixit illa noctem somnum se non vidisse, dum cogitaret quidnam sit futurum, si cassus Atlas non ducat amplius sustinendum celum; ex eis verbis intellecimus principium esse quoddam melancholicum. » Et paulo post: « Si quis per insomnium videat incendia, hinc oftenat illa flava bilis; si imberes abundare, frigidum somnorem declarat; sic sane si nivem, glaciem et grandinem, pluviam frigidam; si quis in foedito doco, se esse putet, putredinem humorum; si gal-*

*lorum gallinaceorum cristas habere aut rite quædam, sanguinem exsperare; si caliginosam cernere, aut in locis esse caliginosum, status indicat. » Vide eundem, lib. *De Precepto ex insomniis sumendo.**

*Uterius progressi sunt Stoici, docentes omnia somnia aliiquid portendere, ut ex eis de futuri eventibus divinare licet. Quin et Plato, dia- log. 2 *De Republ.*, censet annuum in somno quasi a corpore sopito liberum maxime vigere, sequere ad capessenda insomnia acrem præbere: et que ei sedato tunc visa occurrint, tranquilla esse ac veracia. Censit enim ipsi humano animo, antequam corporibus illaberentur, omnium rerum scientiam, idearum influxu acceperisse; sed eam contagione corporis hebetatam, et pene obliteratam jacere. Quare cum somno avocetur animus a consuetudine sensuum, et tunc tota sibi sua sit, putabis reviviscere tunc congenitas in ea disciplinas, illamque meminisse præteriorum, praesentia cerneret, providere futura.*

*Probat id exemplis: constat enim et somnis multa vera evassisse. Audiuimus et alterum, quod recenset Cicero, lib. II. *De Dæna.* Detulit ad conjecturam quidam somniasset se ovum pendere ex fascia lecti sui cubiculari. Respondit interpres thesaurem defossum esse sub lecto. Quesivit, invenit aut aliquantulum, idque circumfusum argento; misit interpreti quantumlibet de argento vi- sum est. Tum ille: Nihilne de vitello? id enim ex ovo videbatur aurum significasse, sicut et album ovi argenteum. Alterum exemplum: Cum Ptolemaeus, Alexandri familiaris, in prælio te- venuisset, quod vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander assidens somno est conceputus: tum secundum quidem visus ei dicitur draco is quem mater Olympias alebat, radiuelam ore ferre, et simul dicere quo illa loco nascetur (neque longe aberat locus); ejus autem estimatum esse viu tantum, at Ptolemaeum facile sanare. Tum Alexander expperitus narravit amicis somnum, et dimisit qui illam radiculam quererent: qua inventa, et Ptolemaeum sanatus dicitur, et multi militares, qui erant eodem genere telli vulnerati. Cum igit isthac somnia aliqua non paucata ita cederint, utique dicendum videatur quod reliqua similem extum non habeant, id non somniorum vanitatem, sed interpretatum inscriptio adscribendum: aut certe causam esse, quia nos ipsi vel somnia oblivissemur, vel pro nihilo habenda ducimus. Idem Cicero, lib. I. *De Divinitatibus*, hoc de Cyro recenset: « Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretari sunt, ex Dionysii Persici libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes vius esset, ter cum scribit frustra appetivissim manibus; cum se con- volvens sol elaboretur et abiret, ei magos dixisse, quod genus sapientum et doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, triginta annos Cyrum regutum esse portendi. Quod ha-*

figit; nam ad septuagesimum pervenit, cum quadraginta natus annos regnare cœpisset. » Et inferior: « Cum duo quidam Areades familiares iter una facerent et Megaram venissent, alterum ad capponem divertisse, ad hospitem alterum, qui cum cenati quiescerent, concepua nocte visum esse in somnis ei qui erat in hospitio illum alterum orare ut subveniret, quod sibi a capone interitus pareretur; eum primo perterritum somnio, surrexisse; deinde eum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse, tum ei dormienti euendum illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subveniensset, mortuus superne inultum esse pareretur, se interfactum in plaistrum a capone esse conjectum, et supra stercus injectum; pe- terere at mane ad portam adcesset, priusquam plaistrum ex oppido exiret, hoc vero somnio eum commotum manus hububulo presto ad portam fuisse, quesuisse ex eo quid esset in plaistro, illum perturbum fugisse, mortuus erat, capponem re pafacta penas dedisse; quid hoc somnio dii divinus potest? »

Hee Cæsar. Verum hic est error et supersticio, quem redarguit hic Siracides, ac Lactantius, lib. *De Opere Dei*, cap. xviii; S. Thomas, II. II. *Quest.* XCV, et Medina, lib. VII. sue *Parva*, ac copiosa et acute Cicero, lib. II *De Divinitatibus*, acutus Aristoteles, lib. *De Divinitatibus per somnum*. Sane ut alii tacemant idipsum demonstrat experientia, qua constat ne millesimum quidem somniorum partem evadere veram. Quod si unum alterumve verum reddatur, id fit vel casu vel agente bono malove angelo; quod accidisse in somnis paulo ante ex Cicerone recensit manifestum est. Accedit quod idem somnum a divinis et conjectoribus variam, inco- contrariam, interpretationem accipiat. Nam, ut refert Cicero libro jam citato: « Cursor, ad Olympia proficiens cogitans, visus est in somnis curru quadrigarium vehi; mane adit conjectorem. At ille: Viues, inquit; id enim celestis significat et vis æquorum. Post idem ad Antiphonum. Is autem: in autem, viare, inquit, necesse est; an non intelligis quoniam ante te curriunt? ecce aliis cursor. Atque horum somniorum et talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad eum res redio. Ad interpretem detulit aquila me in somnis visum esse factum. At ille: Vi- cisti; ista enim ave volat nulla vehementius. Hunc idem Antipho: Tu vero, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis, insectam alias et agi- tans, semper ipsa postrema est. »

Fatetur tamen ex insomnia affectiones, sicut rporis, sic et animi cognoscis posse; ea enim miniam noctu, quæ interdui cogitamus et agimus, puta que amamus et concupiscaimus. Unde noxie debet et suis quaque insomnia depræ- endere posse, quantum in philosophia profec- sit, si in illis nihil appetetur vel faceret nefarum

*rei. Tum enim animatum in profunda tranquillitate constitutum veros affectus prodere: inde fieri ut quæ vigilans non audent profari aut agere, ea noctu occurrant in somnis. Ita Laertius, lib. IX, cap. v. Et Plutarchus censuit signum perfectæ virtutis esse, si quis de ea somnit. Vide ea quæ notavi *Deut.*, cap. vi, vers. 7. Tale fuit in omnium S. Gregorii Nazianzeni de templo S. Anastasie, in quo ipse ante exsilium concionari solebat: quod ipse referit in carmine de hac re, quod existat tom. II, pag. 4300.*

Bonique celebre est figuramentum Homeris, so- nia illa vera esse, quæ subvolant per porta cornæam; falsa vero, quæ per eburneam: quæ significare volunt visa per diem, quæ in somnis resurserunt, esse vera: audita vero sepe esse falsa. Cornæam enim porta notat visum et coules, ob coloris similitudinem et tunicam corneam, que est in coulo: eburnea vero denotat os, et can- dorem dentium. Simili modo Thales, rogatus quantum distaret a mendacio veritas, respondit: « Quantum oculi distant ab auribus, significatur ea deum esse vera et certa, que con- tuncerunt oculis: fabula vero hominum quæ audi- mus, hand tuo credi, quod sepe falso et men- dicare sint.

*7. Nisi AB ALTISSIMO FUERIT EMISSA VISITATIO, NE DEDERI IN ILLIS COR TUUM; MULTOS ENIM ER- RARE FECERUNT SOMNIA, ET EXCIDERENT SPERANTES IN ILLIS. — « Visatio, » id est somnium vel visus, qui mens visitatur, id est eruditur, corripitur, monetur a Deo. Unde Graeci habent: *Nisi ab Al- tius no missa fuerint (somnia jam dicta) in visita- tionis tua (Tigurina, visitandi tuis oculis), ne adjicias illa eorū tuum. Multos enim deceperunt somnia, et excederunt spe, quam collacaverunt in eis.* Paulus alterius Syrus: *Et si, inquit, a Deo vocationis fui- erant in cogitationibus nocturnis, ne des illis cor- tum; multa enim, quæ in somnis erraverunt in eis, et offendierunt in sentitis suis.* Vox greca *enomai* significat inspectionem et visitationem Dei; tum eam, quæ misericordiam et open afferit; tum eam, quæ penas exigit ab aliquo. De hac accepit hunc locum noster Pineta, in Job cap. xxxiii, 16, in fine, q. d. Si somnii aliquo minus suis scie- tribus intendi, et divinam inspectionem ac visitationem reppresentari intelligas, tunc acquiescere illi poteris: illis vero minime, quæ vanissima elatione complecti animos somniantium, sicut scriptum est: « Somnia extollunt imprudentes. » Potest tamen quelibet Dei visitatio hic accep- tive ex fiat ad consolandum et opiflandum, sive ad terrendum poniendum.*

Prudenter monet somnia ordinaria esse sper- nenda habendaque quasi somnia: excepti tamen casum unum, si videlicet a Deo. Deinde angelus inimicitor, vel ad futuri presignificationem, vel ad admonitionem et correctionem. Tale fuit somnium Jacob, Gen. xxvii; Joseph, cap. xiij, Paracelsus, cap. III; Salomonis, III Reg. iii, 3, et

COMMENTARIA IN ECCLESIASTICUM, CAP. XXXIV.

In novo Testamento S. Joseph, sponsi B. Virginis,
Matth. i et II.

Porro quibus indicis somnia vera, a Deo immissa, discernenda sint a falsis et inanibus sapienter docet S. Gregorius, lib. IV *Dial. cap. XLVII et XIX*, et ex eo Rabanus hic : « In hoc, Petre, inquit S. Gregorius, sciendum est, quia sex modis tangunt animum imagines somniourum. Aliquando namque somnia ventri plenitudine vel inanitate, aliquando vero illusione, aliquando cogitatione simul et illusione, aliquando revelatione, aliquando autem cogitatione simul et revelatione generantur. Sed duo, que primo diximus, omnes experimento cognoscimus; subiungit autem quod in sacra Scriptura paginis invenimus. Somnia enim nisi plerumque ab occulo hoste per illusionem fierent, nequamque hoc vir sapiens indicaret, dicens : Multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. Et iterum : Non augurabimini, nec observabitis somnia; quibus profecto verbis cujus sint detestations ostenditur, que auguris conjunguntur. Rursus nisi aliquando ex cogitatione simul et illusione procederent, vir sapiens minime dixisset : Multas curas sequuntur somnia. Et nisi aliquando somnia ex mysterio revelationis orienerint, per Joseph preferendum se fratibus sonno videtur, nee sponsum Mariae, ut ablatu pueri in Egyptum fugeret, per somnum angelus admoneret. Rursus, nisi aliquando ex cogitatione simul et revelatione procederent, nequamque Daniel propheta Nabuchodonosor visionem disserens, a radice cogitationis inchoasset, dicens : Tu, rex, copisti cogitare in strato tuo, quid esset futurum post hunc, et qui revelat mysteria ostendit tibi que ventura sunt. Et paulo post : Videlas, et ecce quasi statua una grandis, statua illa magna, et statuta sublimis stabat contra te. Daniel itaque dum somnum et implendum reverenter insinuat, et ex qua ortum sit cogitatione manifestat, patenter ostendit, quia hoc plerumque ex cogitatione simul et revelatione generetur. Sed minimus cum somnia totum rerum existimat, tanto eis credibilius debet, quanto et ex quo impulsu veniant facilius non cluet. Sancti autem viri inter illusiones atque revelations, ipsas visionum voces atque imagines quodam intimo sapore discernunt, ut sciant, vel quid a bono spiritu percipient, vel quid ab illis patientur. Nam si erga haec mensa non fuerit, per decepcionem spiritum multis se vanitatibus immergit, quae nonnunquam solet multa vere praedicere, ut ad extremum valeat animam ex una aliqua falsitate laqueare. Subdit deinde exemplum : « Sicut cuidam nostrum nuper certum est contingisse, qui dum somnia whementer attenderet, ei per somnum longa spatha hujus vite promissa sunt. Cumque multas pecunias pro longiori vita stipendiis collegisset, ea repente defunctus est, ut intactas omnes relin-

queret, et ipse secum nihil ex bono opere portaret. »

8. SINE MENDACIO CONSUMMABITUR VERBUM LEGIS, ET SAPIENTIA IN ORE FIDELIS COMPLANABITUR. — Dixit somnia, auguris et divinationibus non esse attendendum, nec credendum; nunc docte attendendum et credendum esse legi dei ejusque doctoribus. Est occupatio. Dicit enim quis : Si non consulam divinos, augures et oniromantas, quis me defatur rebus arecanis certiori faciet? quis me docebit? quid hoc illoce easu agere, aut non agere debeam? Huic objectioni respondet, dicens : « Sine mendacio consummabitur verbum, » q. d. Lex Dei, cum sit verax, utpote a prima veritate dictata, consummari et perfici potest et debet sine mendacio somniorum, auguriorum etiamque divinationum: quare cum quid dubius practici occurrit, v. g. quid bonum, quid malum sit, quid hoc illoce easu faciendum vel omnitudinem sit, que via sit ad felicitatem, legem consule, non divinos, non augures, non somniorum interpretes : lex enim verissime te haec omnia que to scire convenient, docebit; divini autem et augures mendaciter et fallacter. Sic Cyrus servus in *Adelphis* herum suum somnum vocat pra Demea, quem sapientiam nuncupat : « Tu, inquit, quantum quantus es, nihil nisi sapientia es; illi futilis, somnum. »

Et SAPIENTIA IN ORE FIDELIS (id est veracis hominis, qui legis, S. Scripturae et sapientiae divinae est studiosus) COMPLANABITUR, — id est plena erit, facilis et expedita, ut non sint adeundi divini, quorum responsa sunt obscura, implexa et seductoria; ut cum Cresco de Victoria sciscitanti oracula respondit : « Creslus Halym perdet transgressum plurima regna. » Perdet enim ambiguum est: nam et active accepi potest pro *vasilitate* et *evertebit*; et neutrō pro *omittit*, hisque excedit et spoliabitur. Ita Lyranus : « Complanabitur, inquit, id est plane docebitur; nam occulta Scriptura scit aperire et explanare, quia in talibus est exercitatus. » Rursus « complanabitur, » id est reprehendetur esse plana et expedita, ne aliquis erroris anfractus, aut conscientiae molestias scrupulosus in se contineat, ait Jansenius; tertio, « complanabitur, » id est cognoscetur esse undique plana et perfecta, quodque in *ea* sit hominis perfectio; hec enim nihil habet inaequalē, scabri vel torti, videturque esse mera planties sapientia et virtus. Unde Graeca habent, consummatur, vel perfectetur. Quocirca Rabanus legit, complanabitur, id est solidabitur, perfectetur, ut videatur in eo esse plantata et profunde radicata. S. Augustinus vero in *Speculo* legit *complanabitur*.

Porro Graeca breviter et clare sic habent : *Citra mendacium consummatur lex, et apud orationem mortuorum*; id est, et sapientia ore fidei perfectio, vel sapientia ore fidei perficiatur; hoc est, sapientia, que ore veraci profertur, ipsa est que perfect-

COMMENTARIA IN ECCLESIASTICUM, CAP. XXXIV.

hominem instruere potest de dubiis rebus omnibus, ut praeferat eam non sit opus observare somnia, auguria et divinationes. Tigrina : *Leziam sine mendacio consummata erit, oreque veraci perfecta sapientia;* Syrus vero : *In loco, in quo non sunt peccata, pascat Deus;* quia sapientia iniquorum in nocte creditur, q. d. Ubi non consuluntur divini, augures et oniromantas, sed ipsa Dei lex; Ibi ipse Deus consulentes veris oraculis pascat, doceat et instruit; ibi plena plenaria et clara est veritas: at divini, augures et oniromantas versantur in nocte tenebrarum et errorum, ideoque noctu consulunt somnia ipsosque demones, a quibus in mendaciorum et fraudum caliginem inducit misere decipiunt et deluduntur, ac se consulentes decipiunt et deludentur. Alludit ad *Iustitia cap. viii, vers. 49*: « Cum dixerint ad vos : Quiserte a pythonibus et a divinis, qui strident in incantationibus suis : Numquid non populus a Deo suo requiret, pro vivis a mortuis? At legem magis et testimonium. Quid si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. » Vide ibi dicta.

Sinum omnium est, q. d. Pro divinis et oniromantis consulite legem Dei, ejusque doctores et se nonnundum mentiri.

SECUNDA PARS CAPITIS

QUA DOCET SAPIENTIAM PARARI PREGATIONE ET EXPERIENTIA MULTA.

(Vanitati somniorum et divinationum opponit veritatem experientie, ut ab illa, audeendo et audiendo viros doctos, non a divinis petendam esse sapientiam doceat: presertim quia ipsa experientia ostendit somniorum observationem et divinationem esse res plane vanas, mendaces et falaces.)

9. QUI NON EST TENTATUS, QUID SCIT? — Haec verba jam desunt in Greco; olim tamen fuisset licet ex Nostro hic, et ex S. Ambroso (vel potius Victore Carlemanno Episcopo, ut patet ex fine libri, atque ex Gennadio et Trithemio, *De Script. Eccl.*), lib. De *Pentimenti*, cap. XXVI, ubi ea sic legit et explicat : « Plerumque, inquit, offensionibus subiaceat securus felicitas; cautor autem ad evitanda preterita officiatur, quem metus emendat, qui collictior semper erit qui cavet ne identidem ibi incedat, ubi iam ante cedidit. Sic gubernatorem faciunt pericula experta sollicitum, et in offensos portus nonnunquam veretur intrare, qui vel semel incurrit ex securitate naufragium. Denique Scriptura divina : Qui non tentatus est, inquit, qualis scit? ut ostenderet per tentationis causam tentatum semper effici cautiorem, et per timorem magis corrigi, qui incautus ante fuit, tentationis scientia. »

Dixerit Siracides versus praecedentem : « Sapientia in ore fidelis complanabitur; » nunc explicat quis sit ille fidelis, dicisque esse eum qui tentatus est,

interpretes. Hi enim veraciter vos docebunt in aliquid conducientia, que falso et in daerier es enuntiaturos spondent divini et oniromantes. Unde in sequentibus doceat qui doctores sint consulendi et serquendi: igitur confert et perfect legem legisque doctores divinis et oniromantis, quod illi vera doceant, hi falsa et mendacia; quodque illorum doctrina et responsa sint plana, aperta et clara; horum obscura, ambigua, implexa. Demones enim olim consuli a divinis de futurorum contingentium eventu, cum eum ignorarent, ita ambiguae respondebant, ut quomodo amque res caderent, viderentur verum dixisse, et quod eventurum erat, predixisse. Sic Pyrrho, regi Epiri, consulenti oraculum et divinos an Romanos bello superaturus esset, responderunt illi : « Aio te, ΑΞΑΙΔΑ, Romanos vincere posse; » quod ambiguum est, tamque significat quod Romani vincent Pyrrhum, quam quod Pyrrhus Romanos, ut adverterit S. Augustinus, lib. III *De Civit. Dei*, cap. XVI. Plura oracularum ambiguum exempla recenset Eusebius, lib. V *De Propriet. Evang.* cap. x, et lib. VI, cap. IV, ubi ex Porphyrio doceat quod Apollo Delphicus in suis oraculis fassus sit se nonnundum mentiri.

et in tentatione mansit constans et fidelis Deo Dei legi. « Tentatus » hoc loco vocatur, qui multis tribulationibus casibusque jacutus, multa expertus est, multaque experiendo didicit: uti tentatus est Abraham, cum a Deo jussus fuit exire a patria, et peregrinari in terram Chanaan, in qua peregrinatione multa adversa passus, multaque expertus didicit, sapiensque et perfectus evasit. De experientia enim et sapientia, que peregrinando acquiruntur, maxime agit hic Siracides, qui proper eam se in Egyptum aliquaque loca peregrinatione asserit. Ipse ergo eum vocat sapientem dignum cui credamus, qui per tentationes a celo eruditus est, et per multorum experientiam prudens doctusque evasit, ut possit et alias dovere, consolari, mederi, consilere, dirigere.

Moraliter, hinc disce tentationem non solum meritum nobis in terra et premium in celo parare; sed etiam magnum intellectu lucem afferre, qua sapiens, imo sapientia, id est prudentia et virtutis, magister doctorque evadat. Sicut enim hic, qui sapientia interficiat preliis, optime norunt eorum pericula eaque ac eorum remedia, ac proinde hi optimi sunt belli duces: sic et qui sapientia cum demonie collectati ejus tentationes superant, optime norunt, aliosque docent modum configendi cum eo, ejusque tentationes superandi, ut verbo et exemplo docuit S. Antonius, S. Hilarion, Macarius, Arsenius aliisque anachoretæ.

NIR IN MULTIS EXPERTUS COGITABAT MULTA; ET QUI MULTA DIDICIT, ENARRABIT INTELLCTUM. 10. QUI NON EST EXPERTUS, PAUCA RECOGNOSCIT: QUI AUTEM IN MULTIS FACTUS EST, MULTPLICAT MULITAM. — PRO INMULTIS EXPERTUS COMPLUTENSIA LEGUNT *παλαιόντως*, id est, qui multa peregrinando peragat est; rursum, qui in multis sepius deceptus est. ROMANI VERO LEGUNT *παλαιόντως*, id est *εραθίτης*, eductus, qui multa discendo, peregrinando, experiendo didicit: «Vive ergo unum legas, sive alterum, in idem radit sensus. RURSUM PRO QUI MULTA DIDICIT, GRACE EST *μονάχος*, id est, qui multa expertus est. ILLAE ERGO TRIA IDEM, VEL PENE IDEM, SIGNIFICANT, NIMIRUM EUM QUI PEREGRINANDO MULTA VIDIT ET AUDIVIT, MULTIQUE PER EXPERIMENTUM DIDICIT. HUIUS OPPONI EUM «QUI NON EST EXPERTUS», q. d. QUI MULTA VIDIT, AUDIVIT, ET EXPERTUS EST, HIE MULTA PRUDENTER COGITABAT, CONSULET ET SUGERET: IDEM, CUM EXPERIENDO MULTA DIDICIT, «ENARRABIT INTELLCTUM»; ID EST MULITAM RERUM COGITIONEM, INTELLIGENTIAM ET PRUDENTIAM; ET, UT TIGURINA VERIT, *σαπεῖν* DISSET; AT VERO «QUI NON EST EXPERTUS», PAUCAS COGNOSCIT, ET PAUCAS ENARRARE POTEST; NIMIRUM «EXPERIENTIA EST RERUM MAGISTRA»; ET (UT AIT SAPIENTIA): «Nihil sapientias experientia; ipsa non erudit experientia, ipsa vexato dat intellectum», ET AIT S. BERNARDUS, S. RM. 11 IN PSALM. QUI HABITAT. ET S. NAZIANZENUS IN *Iambicis*:

Senex quidam sum, plurium at non nescius
Vite malorum: ruga nata verum parit
Usum; unde saepe nascitur prudentia.

Idem, orat. 12: «Experientia, ait, stultorum magistra.»

Quod sequitur: «Qui autem in multis factus est, multiplicat mulitam, » obseruatur est. Aliqui ut Lyranus, Hugo, Dionysius et Palacius pro *factis* legunt *fatuos*; cui favel Grecum *παλαιόντως*, id est *deceptus, seductus*, q. d. Qui in multis despit et fatum est, hie in multis errat et peccat. VERUM ROMANA, Rabanus et ceteri passim legunt *factus*, non *fatus*. Quod, primo, nonnulli apud Lyranum sic exponunt, q. d. «In multis factus, inquiet, est disponsens per multa cognoscenda, sicut gallo amiculat super grana, et non fugit intellectum, sicut in aliquo sufficienter exquirendo; hic multiplicat et mulitam: nam in nullo habet sufficienter *ποιητικam*, et per consequens habet inutiliter et falsam doctrinam.» ET S. BONIUS CARthusianus: «In multis factus, inquiet, id est per diversa distractus, et corde per multa dividens, cum unum sit necessarium.»

Secundo, alii: «In multis factus, » inquiet, vocatur multa volens experiri, eaque vacua, curiosa, voluptuosa, quique multis se ingeri et immiscet: hic enim in multis peccat. Ita Rabanus: «Quid, ait, vult insinuare in eo quod dicit: Qui in multis factus est, multiplicavit mulitam summa, nisi quod illi, qui mutabili est mente, et per multas curas ac sollicitudines seculi divisus, instabilis est ac-

tione multorum viitorum, criminibus sepe fit obnoxius? Vel aliter, qui unitatem fidei perdendo, multiplicet hereticorum sectas delusus sequitur, multorum scelerum impunitibus implicatus perniciose deseruit, et mulitiose mentis multam nequit ostendit.»

Tertio, «in multis factus, » id est in multis deductus: qui enim decipitur et seducitur, non tam facit quam est factus; scilicet factus est insipient, errans, gulosis, libidinosus, etc., quasi hic tres gradus et ordines hominum assignentur. PRIMUS est *corum* qui multa experiendo multa diciderunt; SECUNDUS, *corum* qui pauca experiendo pauca diciderunt; tertius, *corum* qui multa experti, sed in his decipi et seduci sunt, id estque multiplicant mulitam quam diciderunt, et in his seducti corrupcti sunt. Hoc enim proprius significat *Grecum παλαιόντως*, quod Noster verbum versus sequens vertit, «implanatus.» Uode Jansenius sic exponit: Qui in multis rebus errore deceptus est et despici, hunc necesse est per errores suos mulitam committere mulitam, et sepius peccare. Insinuator ergo omni studio et labore comparandam sapientiam, quo et ab inscripta et *μαλitia* liberi simus. Multi enim peregrinando corrumpuntur, et singularum gentium fraudes, nequitas, turpitudines addiscunt et imbibunt, quae deinde exercent per omnem vitam: quin et alios docent, uti patet in his qui, dum apud hereticos peregrinatur, inficiuntur heresi, magia, luxuria, ebrietate.

Quarto, *valde* probabiliter noster Emmanuel Sa: «In multis factus, » inquit, hoc est in multis regionibus rebusque versatus, multa peregrinatus, multa expertus, hic «multiplicat mulitam», id est *malitiae cognitionem* sive *astutiam*, q. d. hic comparat sibi magnam calliditatem, ut non facile a malis decipi et in fraudem induci possit. Greci enim *δι την παλαιόντως παλαιόντως*; ubi *το παλαιόντως* significare potest tam deceptum, quam eum qui multas oberravit regiones multaque expertus est. Series ipsius orationis magis poscit hoc secundum significatum. Unde Romani vertunt: «Qui autem vagitus est multiplicat astutiam.» Grecum enim *παλαιόντως* significat calliditatem et astutiam tam bonam quam prudentie pars est, quam malam, quem nequit est, fraus et malitia. Alii vertunt: «Qui autem oberravit multa est calliditate.» Favet huic expositioni antithesis hujus hemistichii cum priore; opponit enim illum «qui in multis factus est, » ei «qui non est expertus: » ergo «in multis factus, » id est calliditatem, qua mulitas et fraudes omnes cognoscet et caveat, vel astute eludat. Sic *mulita et nequitia* subinde sumunt pro calliditate et valfite: ac *malitiosus* vocatur *versutus*, calli-

dus, astutus, *παλιν*, ut videre est apud Cicero- nem, lib. III. *De Oratore*. Presertim quia Hebrei sepe nomina et verba accipiunt in actu, non reali, sed mentali; ut cum Jeremias audit a Deo, cap. 1, 10: «Constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et dispersas et dissipes, et adifices et plantes, » id est ut prenoscas, preannuntias et prophetas has gentes a me esse dispersandas, illas vero adificandas et plantandas. Vide ibi dicta. Simili tropo et scheme «mulitam» hic accipias pro mulitiae cognitione, sive calliditate.

11. QUI TENTATUS NON EST, QUILIA SCIT? QUI INPLANATUS EST, ABENDABIT NEQUITIA. PRO IMPLENATUS Hugo legit *implanatus*; id est, inquit, in Scriptura et moribus infundatus (non fundatus) vel inconsitas et mutabilis. Et Dionysius, Carthusianus: *Implanatus*, ait, id est non radicatus in Deo per timorem et humilitatem, uti sunt justi, de quibus dicitur Psalm. xc, 14: «Plantiati in domo Domini. Verum legendum est *implanatus*; » sic enim legunt codices Romae correcti. Hic versus deest in Graeco et Syro, ac in Latino codice Rabani. Unde Franciscus Lucas et Jansenius suscipiantur, imo plane asseverant, hunc versus irreppisse, vel adjectum esse ex altera versione facta ex Greco versus precedenti, qui sic habet: «*δι την παλαιόντως παλαιόντως*»; quod versus precedenti Noster vertit: «Qui non est expertus, pauca recognoscit; qui autem in multis factus est, multiplicat mulitam; » hic vero vertit: «Qui non est tentatus, qualia scit? qui *implanatus* est, abundabit nequitia.» To enim *παλαιόντως* duo significat: primo, vagatum per multa, quem versus precedenti vocavit «factum in multis»; secundo, deceptum, quem hoc versus retenta greaca voce vocat *implanatum*: de qua voce plura dixi cap. xv, vers. 12. Et ultraque versio huic loco congruit, unaque alteri subordinatum et subservient. Qui enim peregrinatur, et per exteros vagantur, hi sepe a incolis aliisque decipiuntur; ac decepti sunt eanti, disconuent sapere, ne amplius decipiuntur. Vero ejusdem sententie S. Scriptura varia subinde existare versiones, etiam canonicae, ostendit Can. VIII in S. Paulum.

Sensus ergo est, q. d. Qui non est tentatus, greci *τρέπεται*, id est *expertus multa* (*textare* enim est experiri vel experimentum capere), quia scit q. d. Paucus et modica scit: qui vero in multis tentatus, multaque vagando expertus, sepius «implanatus, » id est deceptus est, hic unique abundant nequitia, greci *παλαιόντως*, id est *astuta et calliditate*, ut nequitas aliorum norit perire et declinare, vel collide eludere. Ita Emmanuel Sa. Unde Complutensis vertunt: «Qui non est expertus, novit paucus; at qui deceptus est; Romana: «Qui vagitus est, multiplicat astutiam.» Tigurina: «Qui non est tentatus, paucus novit; qui vero deceptus fuerit. accessionem fecerit calliditatem;

alii: «Qui non est tentatus, paucus novit; at qui observavit, multa est calliditate. Denique Syrus tres horae versus ita clare reddit: Vir sapiens inventat multum, et qui prosperatur omnia explorat. Qui non est expertus, paucus novit; et qui expertus est, multiplicavit sapientiam. Si Plato peregrinatus est in Egyptum, ibique didicit sapientiam ab Hebreis traditam Egypti: idem peregrinando multa pericula subiit, multasque scurrillas, fraudes et casus expertus est. Idec feuit Solon, Pythagoras aliquis philosophi, ac imprimis Apollonius Tyaneus, teste S. Hieronymo, epist. ad Paulinam. Quin et S. Hieronymus Graecum, Galileum, Asiam, Syriam, Palestinam, Egyptum sapientie et virtutis studio, ut sciendi videtur. Sunt Anachoretae et Religiosos, ab illoque vita Religiosam ediceret, peregravat: in qua peregrinatione multa discrimina, labores, eventus subiit ipse testatur. Huius facit illud Democritus apud Stobaeum, serm. 38, qui, interrogatus «ad quid peregrinatio prodesset, » respondit: «Vita frugalitatem docet.» Offa quippe et torus herbaceus peregrinari famis ac laboris dulcissime medeunt sunt.

12. MULTA VIDI, ERRANDO (ita Romana et Graeca. Perperam ergo Dionysius et alii legunt, *εραθίτης*), ET PLURIMAS VERBORUM CONSULTUDINES, — q. d. Multa vidi, oberrando per varias regiones et Academias studii et experientiae causa, et plurimas verborum, id est rerum et hominum, consultudines. «Verbum» enim sepe ponitur pro verbo significata per metonymiam. Legit Interpretes *εραθίτης*, id est *consultudines*: jam legunt *εραθίτης* pax, id est *prudentia mea*. Sic enim habent Graeca: *Ιταλία πάρα τε ἀεροπλάνοι, καὶ μάστιγα τούτους φέρεις*; quod Romani vertunt: *Multa vidi in circumerratione mea, et plura verborum meorum intellectus meus*; siueque explicant, q. d. His ipsius sententis, quas alios doceo, magna ex parte ipsam usum sum, earumque veritatem experientem intellexi. Complutensis vero *παλαιόντως* accipientes in altero significato, quod deceptio nem nota, sic vertunt: *Multa vidi in deceptione mea, et fictiones verborum intellectus meus*. Pro ratione enim, id est plurima, legalis *παλαιόντως*, id est *fictiones*, quibus sciens ideo verbum, id est eadem res, apud varias gentes varie fingitur, formatur et efficitur. Vatablus vero, legens *παλαιόντως*, vertit, *sermonumque meorum technis sapientia mea constituit*; Tigurina vero legens *εραθίτης*: *Multa, inquit, vidi per errores meos, pluraque quam dicimus intelligo*; alii: *Multa vidi in oberratione mea, pluraque quam dicere possum intelligo*, q. d. Multa, oberrando varia urbes, vidi, et plura intellectus didicique, quam sunt ea quae hoc libro conscribo; Syrus: *Multum vidi, cum expertus sum, et res multe transierunt super me*.

13. ALIQUOTUS USQUE AD MORTEM PERICULATUS SUM HORUM CAUSA, ET LIBERATUS SUM GRATIA DEI. — Graeca alter haec nectunt, aliumque dant sen-

sum : *Sapientia inquit, usque ad mortem periclitatus sum, et salvatus sum horum gratia; puta, multa pericula evasi, et salvatus sum per meam experientiam et prudentiam studio et peregrinatione comparatam. Unde Tigurina : In periculis mortis saxe veni, rursusque per hoc evasi; Syrus : Multis vicibus ad mortem perire, et liberatus sum propter eas. Noster melius et plentius, > horum causa jungit cum > periclitatus sum, > et ad > libera-*

TERTIA PARS CAPITIS.

DEUM ESSE FIDUM SUORUM IN SE SPERANTIUM IN OMNIBUS ADVERSIS ASILUM.

¶ 4 et 15. SPIRITUS TIMIMENTUM DEUM QUERITUR, ET IN RESPECTU ILLIUS BENEDICENTUR (ita Rogiana. Minus recte ergo aliqui legunt, et in respectu illius benedicentur) ; **SPES ENIM ILLORUM IN SALVANTEM ILLOS, ET OCULI DEI IN DILEGENTES SE.** — Græca, recisa posteriore parte utrisque sententie, eam in unum conformat : *Spiritus timendum Dominum vivet; spes enim illorum in salvantem illos; Tigurina : Spiritus reverentur Dominum vivet; spes enim ipsorum sita est in servatore suo; Syrus : Voluntatem timendum se facit Deus, quia magna est spes ejus, et liberat, q. d. Magna virtus et efficacia est sperare in Deum; nam ipse omnes in se sperantes liberat. Noster de more uberior et plenior est, ac pro Tigrina, id est vivet, legit Tigrina, id est requiratur. Siracides enim opponit spem, quam insipientes ponunt in somnis, auguris et divinationibus, spem in Deum, ut ab illa eos aevocet et ad hanc traducat, q. d. O vos, qui vane confiditis in auguris, auguribus et onirographis, auilite me, qui haec omnia vidi, et expertus deprehendi esse vanas et fallacia, spem vero solidam sitam esse in solo Deo; hic enim ex omnibus periculis me liberavit : Nam « spiritus timendum Deum non negligetur, sed exacte « requiratur » ab eo, ut illum in quibusvis periculis servet, eruat, custodiat : « et in respectu illius, » id est cum expresso Deus benignitatis suae oculo in illum respiceret, « benedicetur, » id est ex beneficentia dei pelago omnem salutem, omnem opem, omnem bonum consequetur. Causam subdit : « Spem enim illorum in salvantem illos, » q. d. Deus servabit timentes se; quia ipsi omnem suam spem colligerunt non in divinis, sonnispicibus et auspiciis, sed in solo Deo. « Oculi » autem « Dei » toti intenti sunt in sperantes et « diligentes se, » ut opportune eos liberet a malis omnibus, et bonis omnibus cumulet, juxta illud Psalmi, *Psalm. xxxiv* : « Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos; » ipse enim dixit et promisit : « Sanguinem (consequenter viam et spiritum; spiritus enim non est aliud quam purior et nobilior sanguis) animarum vestiarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis, » *Genes. ix. 5*; et *Psalm. ix.**

13 : « Requiriens sanguinem eorum recordatus est; » et *Ezechiel. iii. 18* : « Sanguinem ejus de manu tua requiram. »

Nota primo : Versu praecedenti dixit Siracides ea Deo sepius liberatum a morte; nunc id extendit ad omnes Deum timentes, asseritque quod omnis spiritus timendum Deum ab eo requiratur, ut liberetur, quodque ille spiritus respiciens in Deum vivissim ab eo respiciatur, et omni beneficio afficitur. Nam, si timentes Deum in eum oculos suos conjicunt, ut ab eo salvantur; sic vivissim Deus in eos oculos suos conjicit, ut liberetur et salvet.

Nota secundo, oculos timendum Deum in eius prospectu benedicendos, juxta illud *Psalm. cxx* : « Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi : auxilium meum a Domino; » et illud *Psalm. cxix. 2* : « Sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillarum in manibus domine sue; ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum. » Ergo commodissime viri pii curant oculos suos confinenter in Deum concidere, juxta illud *Psalm. xv. 8* : « Providebam Dominum in prospectu meo semper. »

Nota tertio : Si tu figis in Deum oculos, figet et illi in te, o beatissimum gratie redditum! Ergo si in ullam calamitatem incideris, intellige te eorum oculus Dei incidere; ac ideo, si tibi expediri, ab eis divideris. Ita Palacius. Vide S. Bernardum in psalm. *Qui habitat*, serm. 15 et ceteris. Huc facit oratio S. Francisci ad impetrandum divinum amorem : « Absorbeat, queso, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub celo sunt, ignota et melliflua vis amoris tu, ut amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es morti : per temetipsum Dei Filium, qui cum Patre, etc. Amen. »

Anagogice, Deus requirit spiritum patientium et martyrum, ut cum beet et glorificet, cum corporis affligitur, conteritur, occidatur. Unde Christus : « Nolle, inquit, timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, » *Matth. x. 28*; et S. Joannes, *Apocal. xiv. 13* : « Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis;

opera enim illorum sequuntur illos. » Nam « pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, » *Psalm. cxv. 13* : « Spes premii solatium est laboris, » id est S. Hieronymus. Nam, ut wibat Socrates : « Si eni sine sine muliere non sufficit, sic nec spes sine labore. »

16. QUI TIMET DOMINUM, NIHIL TREPIDABIT, ET NON

PAVEBIT : QUONIAM IPSE EST SPES EIJUS. — *Tu trepidabis et pavebis sumitur more Hebreo in actu non inchoato, sed perfecto, q. d. Trepidatione et pavore non superabitur, non obuetur, trepidatione et pavore non succumbet, sed eum spe opere di- vine vincet et superabit. Unde Romana pro cœs., id est nihil, uti legunt. Complutensia et Noster, legunt &c., id est non trepidabit : a trepidare et pavore tremunt illi qui timore vincuntur; hi enim tremunt trepidant et expavescunt; Tigurina : Qui Dominum reverenter, nil formidabit aut metuet, quia spes ejus ipse est. Aiudit ad *Prov. xxviii. 1* : « Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, » ubi proximo opere plura Deo dante haec de re dicam; et ad *Psalm. cxv. 4* : « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion : non commovebitur in aeternum; » et ad *Psalm. xxi. 4* : « Non timebo mala, quoniam tu mecum es; et ad *Psalm. xxvi. 3* : « Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurget adversum me prelum, in hoc ego sperabo. » Quis intelliguntur, dum Deus spes justi est; si enim ab eo oculos divellitas, incipies cum Petro in mari submersi. Item intellige de eo qui perficie Deum timet, cuius perfecta charitas foras mittit timorem: quod si Christum videt et pavet, promptitudinem spiritus, non vero infirmitatem carnis, advertas: quod si justus nihil timet innumerata que sunt in hoc seculo mala, quia sentit quod Deum secum habet, num non beata est ejus anima? inquit Palacius.*

Aristoteles, lib. *De Partibus Animalium*, scribit animalia quedam valde timida difficulter cœciuntur, et ad manus tenuindem traduci; sepien videamus ex animantibus leones tigridesque mites fieri; leporis autem non ita: ex avibus etiam aquilas, hierofalcos, et id genus audaces quasdam aliæ, cœcures passim conspicimus; turtores autem, passeress, et aliae quedam timidores avicula, nullis poppymis mansuetissim. Ratio autem est in promptu, quia illa que timidiora sunt, neesse cœcient omnino credant, timor ipse in causa est; cum contra audacterius illis ipsamet ardacia fiduciam insperat. Si ergo haec ita se habeant, quaenam ratione fieri potest ut timor Dei efferris hominum animos ad manus tenuindem traducat? Hujus rei rationem nobis offert ipsa timoris Dei natura, per quam non consernatur et dejicitur, sed magis erigit et acutur hominum animus; qui enim Deum ex animo timet, confessim reliqua omnia timere desinit, juxta illud *Prov. cap. xvi. 26* : « In timore Domini fiducia fortitudinis, et filii ejus erit spes. » Lege Augustinus, *temp. 214 De Temp.*, ubi posquam verba illa ex-

pedit: « Timor Domini fiducia fortitudinis; » sic demum absoluti: « Disceat timere, qui non vult timere; disceat ad tempus esse sollicitus, qui semper vult esse securus: nam, siue in bona valeudine famæ, non fastidio, sed cibo pellitur; ita in bona mente timor non vanitate, sed charitate pellendum est: discute ergo conscientiam tuam, et time Deum, quisquis timere jam non vis. »

Memorabile est exemplum S. Joannis, qui a silentio perpetuo cognominatus est Silentarius. Hic enim dum Alamanarius cum suis Saracenis invaderet Palestinam, ceteris fugientibus, solus ipse in monasterio remansit, dicens : « Si Deus mei curam non gerit, utquid vivo? » Nec enim spes aut Deus fecerit; misit enim illico leonem, qui Joannem custodiret die ac nocte, cumque ubique comitaretur, ac contra Saracenos tutaretur, ut referat oculatus testis Cyrilus in ejus Vita. Quare vere S. Damascenus ex Didymo, in *Parall. lib. I, cap. IV*: « Fieri, inquit, non potest ut qui Dei timore prædictus est, meticulosus sit; cum ilud Scripturae monumentis prædictum sit: Praeter illum ne quemquam alium metas. »

Præclare S. Ambrosius, lib. II, epist. 7 ad *Simplicianum* : « Ubi, inquit, sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia et fortitudo; sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide. Sapiens ergo defectus rerum ignorat, et vacuum animum nescit, sed fulgebit sicut sol justitiae, qui in regno Patris sui fulget. » Et lib. II *Abraham*, cap. x : « Non potest, inquit, bonus que perfectus non es, qui hanc acquisierit; q. et omnem habet virtutem, et imago bonitatis es Ille facit illud Sixti vel Sexti Philosophi, santon 277 et 304 : « Sapientium animæ instabilis su in amore Dei. Particeps Dei est vir sapiens. Nihil post Deum, sicut sapiens. »

17 et 18. TIMENTIS DOMINUM BEATA EST ANIMA EIJUS. Ad **QUEM RESPICIT** (græco τιμήσα, id est cui attinet vel πεπάντηται), **ET QUES EST FORTITUDO EIJUS?** — **Beata est**, tum in spe, quia per timorem et amorem Dei sperat, certoque assequetur speratam a se beatitudinem celestem; tum in re, quia beatitudine hujus vita consistit in timore filiali, hoc est in amore Dei; quia per eum fit amicus, filius et heres Dei ac coheres Christi; quare, **Et filius Dei protegit, dirigit, omnique bono cumulatur.** Tigurina : **Raverentis Dominum beata est anima; quem enim spectat, aut quo nititur?** Syrus : **Qui timet Deum, beatus est spiritus ejus; in quo confidet, et quis fuit illa sustentator?** Pro **fortitudo** græco εὐπρέπεια, id est firmamentum; ita *Complutensia*. Alii legunt ἀνεπρέπεια; unde nervose vorunt: **Quisnam ejus adversus calamitatem fulcitur?** Cui interrogatio respondet versus sequens, dicens : « Oculi Dohini super timentes eum, protector potest, » etc., q. d. Timentis Deum anima est beata, quia respicit, innititur et fulcitur non hominē, non Angelo, sed Deo ipso omnipotente, qui suos ab omni malo protegit, et omni bono